

Amon

Ik ben de kleindochter van een nazikampbeul

Amon

Ik ben de kleindochter
van een nazikampbeul

Jennifer Teege &
Nikola Sellmair

the house of books

In verband met de privacy zijn de namen van de handelende personen deels gefingeerd.

Oorspronkelijke titel: *Amon. Mein Grossvater hätte mich erschossen*
Oorspronkelijk uitgegeven door: Rowohlt Verlag, 2013
© 2013 by Rowohlt Verlag GmbH, Reinbek bei Hamburg, Germany
© Vertaling uit het Duits: Sylvia Wevers
© Nederlandse uitgave: The House of Books, Amsterdam 2014
Omslagontwerp: Cunera Joosten
Foto auteur: © Thorsten Wulff
Typografie: ZetSpiegel, Best

ISBN 978 90 443 4448 6
ISBN 978 90 443 4449 3 (e-book)
NUR 320

www.thehouseofbooks.com

Alle rechten voorbehouden.
Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

The House of Books is een imprint van Dutch Media Books bv

Voor Y.

Proloog

De ontdekking

Het is de manier waarop de vrouw kijkt, die me bekend voorkomt. Ik sta in de Centrale Bibliotheek in Hamburg en houd een boek met een rood omslag vast dat ik zojuist van een plank gepakt heb. Op de voorkant staat het zwart-witte portret van een vrouw van middelbare leeftijd. Ze heeft een peinzende blik, kijkt een beetje vermoeid, somber. Haar mondhoeken wijzen naar beneden. Ze ziet er ongelukkig uit.

Ik lees snel de ondertitel: *Die Lebensgeschichte von Monika Göth, Tochter des KZ-Kommandanten aus 'Schindlers Liste'*. Monika Göth! Die naam ken ik. Zo heet mijn moeder. Mijn moeder, die mij ooit naar een kindertehuis stuurde en die ik al vele jaren niet meer gezien heb.

Ook ik heette ooit Göth, ik werd geboren met die naam, schreef 'Jennifer Göth' op mijn eerste schoolschriften... tot mijn moeder me ter adoptie afstond en ik de achternaam van mijn adoptieouders kreeg. Ik was toen zeven.

Wat doet de naam van mijn moeder op dit boek? Ik staar

naar het omslag. Op de achtergrond, slechts in de schaduw herkenbaar op de zwart-witte foto van de vrouw, is een man te zien met geopende mond en een geweer in zijn hand. Dat moet de kampcommandant zijn.

Haastig sla ik het boek open en begin te bladeren, eerst langzaam, dan steeds sneller. Het boek bevat niet alleen tekst, maar ook veel foto's. De mensen op de foto's... heb ik die niet al eens eerder gezien? Op een ervan is een jonge, grote vrouw te zien met donker haar, ze doet me denken aan mijn moeder. Op een andere zit een oudere vrouw in de Engelse Tuin in München, ze draagt een gebloemde zomerjurk. Ik heb maar weinig foto's van mijn oma, maar ken elke foto heel precies, en op een daarvan heeft zij net zo'n jurk aan. Onder de foto in het boek staat 'Ruth Irene Göth'. Zo heette mijn oma.

Is dit mijn familie? Zijn dit foto's van mijn moeder en mijn oma? Nee toch, dat is absurd: het is onmogelijk dat er een boek over mijn familie bestaat en dat ik daar niets van weet!

Snel blader ik verder. Helemaal achterin, op de laatste bladzijde van het boek, vind ik een biografie die zo begint: 'Monika Göth, geboren in 1945 in Bad Tölz'. Dat jaartal ken ik. Van mijn adoptiepapieren. Hier staat het, zwart op wit. Het is echt mijn moeder. Dit boek gaat over mijn familie.

Ik klap het boek dicht. Het is stil. Ergens in de leeszaal hoest iemand. Ik wil hier weg, snel, wil alleen zijn met dit boek. Ik omklem het als een waardevolle schat, weet de trap af te komen en de uitleenbalie te bereiken. Het gezicht van de bibliothecaresse die ik het boek toeschuif neem ik niet eens waar. Ik loop het grote plein voor de bibliotheek op. Mijn knieën begeven het. Ik ga op een bankje liggen en sluit mijn ogen. Achter me ruist het verkeer.

Mijn auto staat hier vlakbij, maar ik kan nu niet rijden. Ik

kom een paar keer overeind en bedenk of ik verder zal lezen. Ik ben huiverig. Ik wil het boek thuis lezen, in alle rust, van begin tot eind.

Het is een warme dag in augustus, maar mijn handen zijn ijskoud. Ik kies het nummer van mijn man: 'Je moet komen, je moet me ophalen, ik heb een boek gevonden. Over mijn moeder en mijn familie.'

Waarom heeft mijn moeder nooit iets gezegd? Ben ik haar zo weinig waard, nog altijd? Wie is deze Amon Göth? Wat heeft hij precies gedaan? Waarom weet ik niets over hem? Hoe zat dat ook alweer met *Schindler's List*, met de Schindler-Joden?

Het is lang geleden dat ik de film gezien heb. Ik weet nog dat het halverwege de jaren negentig was, tijdens mijn studie in Israël. Iedereen had het over Steven Spielbergs Holocaustdrama. Ik zag de film later op de Israëlische tv, in mijn eentje in de huiskamer van de studentenflat in de Rehov Engel, de Engelstraat in Tel Aviv. Ik weet nog dat ik de film ontroerend vond, maar aan het eind een beetje kitscherig, te veel Hollywood.

Schindler's List was voor mij slechts een film, die had niets met mij te maken.

Waarom heeft niemand me de waarheid verteld? Waarom heeft iedereen al die jaren tegen me gelogen?

Hoofdstuk 1

Ik, kleindochter van een massamoordenaar

In Duitsland is de Holocaust familiegiedenis.

(Raul Hilberg)

Ik ben geboren op 29 juni 1970, als dochter van Monika Göth en een Nigeriaanse vader. Ik was vier weken oud toen mijn moeder me naar een katholiek kindertehuis bracht, waar ik onder de hoede van nonnen opgroeide.

Op mijn derde kwam ik in een pleeggezin terecht, dat mij adopteerde toen ik zeven was. Ik heb een donkere huid, mijn adoptieouders en -broers zijn blank. Iedereen zag dat ik geadopteerd moest zijn. Maar mijn adoptieouders hebben mij altijd verzekerd dat ze net zoveel van mij hielden als van hun eigen kinderen. Ze speelden, knutselden en gymden in ouder-kindgroepen met mij en mijn broers. Met mijn biologische moeder en mijn oma had ik als kind nog contact, maar later niet meer. De laatste keer dat ik mijn moeder ontmoette was ik eenentwintig.

Nu, op mijn achtendertigste, vind ik dit boek. Waarom heb ik uit honderdduizenden boeken in hemelsnaam dit boek van de plank getrokken? Bestaat er zoiets als het lot?

De dag was normaal begonnen. Mijn man was naar kantoor gegaan, ik had mijn zoontjes naar school gebracht en was doorgereden naar de stad. Ik wilde nog even snel naar de bibliotheek. Ik kom er vaak. Ik houd van de geconcentreerde stilte, de gedempte passen, het geritsel van pagina's, de gebogen ruggen van de lezende bezoekers. Op de afdeling Psychologie had ik gezocht naar informatie over depressie. Op heuphoogte, tussen Erich Fromms *Die Kunst des Liebens* en een boek met de nietszeggende titel *In der Krise liegt die Kraft* stond het boek met het rode omslag. Op de rug las ik: 'Matthias Kessler: *Ich muss doch meinen Vater lieben, oder?*' De naam van de auteur zei me niets, maar de titel klonk interessant. En dus trok ik het boek eruit.

Götz, mijn man, ziet me op de bank voor de bibliotheek liggen. Hij komt naast me zitten, bekijkt het boek, bladert er vluchtig doorheen. Ik pak het snel uit zijn handen. Ik wil niet dat hij er als eerste in leest. Het boek is van mij, het is de sleutel tot mijn familiegeschiedenis. De sleutel tot mijn leven, waarnaar ik al die jaren gezocht heb.

Mijn hele leven had ik het gevoel dat er iets niet in orde was met mij: mijn somberheid, de depressies. Maar ik kon maar niet ontdekken wat er zo fundamenteel verkeerd was.

Götz pakt mijn hand, samen lopen we naar de auto. Tijdens de rit naar huis praat ik amper. Mijn man neemt de rest van de dag vrij en zorgt voor onze twee zoons.

Ik laat me op bed vallen, lees en lees, tot en met de laatste bladzijde. Het is al donker als ik het boek dichtklap. Ik neem plaats achter mijn computer en surf de hele nacht, lees alles wat ik vinden kan over Amon Göth. Het is alsof ik een gruwelkabinet betreed.

Ik lees over zijn gettozuiveringen in Polen, over de sadisti-

sche moorden die hij gepleegd heeft, over zijn honden die op mensen afgericht waren. Nu pas dringt de omvang van de misdaden die Amon Göth gepleegd heeft tot me door. Himmler, Goebbels, Göring... die personen kende ik wel. Wat Amon Göth gedaan heeft, wist ik niet. Geleidelijk begin ik te beseffen dat de filmfiguur uit *Schindler's List* geen fictieve persoon was, maar gebaseerd was op een echt mens van vlees en bloed. Mijn opa. Een man die mensen bij bosjes doodde en die dat nog leuk vond ook. Ik ben de kleindochter van een massamoordenaar.

*

Jennifer Teege heeft een warme, donkere stem met een Münchens accent, een licht rollende 'r'. Haar gezicht heeft fijne trekken en is onopgemaakt, het van nature gekroesde haar is gladgeborsteld tot lange zwarte lokken, haar lange slanke benen steken in een strakke broek. Als zij een kamer binnenkomt, draaien alle hoofden om, de mannen kijken haar na. Ze loopt met een rechte rug, heeft een stevige en vastberaden tred.

Haar vrienden beschrijven Jennifer Teege als een zelfbewuste vrouw die nieuwsgierig is en van avontuur houdt. Een studievriendin zegt over haar: 'Als zij iets hoorde over een spannend land, riep ze: "Dat ken ik nog niet, daar ga ik naartoe!" En dan trok ze eropuit, naar Egypte, Laos, Vietnam en Mozambique.'

Maar elke keer wanneer ze over haar familiegeschiedenis praat, beven haar handen en huilt ze.

De vondst van het boek met de bibliotheekcode 'Mcm 0 GOET#KESS' is het moment dat Jennifer Teeges leven verscheurt, vanaf dat moment is het verdeeld in 'voor' en 'na'. Voor: zon-

der iets te weten over haar afkomst. Na: met de kennis van haar familiegeschiedenis.

De hele wereld kent het verhaal van haar opa: in Steven Spielbergs film *Schindler's List* is de wrede concentratiekamp-commandant Amon Göth drinkgezel en tegenspeler van de even oude Oskar Schindler: Jodenmoordenaar versus Jodenredder. Eén filmscène heeft zich in het culturele geheugen gebrand: Amon Göth die vanaf het balkon van zijn villa gevangenen neerschiet, zijn vorm van ochtendgymnastiek.

Als commandant van het concentratiekamp Płaszów was Amon Göth verantwoordelijk voor de dood van duizenden mensen. In 1946 werd hij in Krakau opgehangen, zijn as werd in de Wisła verstrooid. Zijn levenspartner Ruth Irene, Jennifer Teeges geliefde oma, ontkende later zijn misdaden. In 1983 pleegde zij zelfmoord met een overdosis slaatabletten.

Jennifer Teeges Duitse verleden: als opa een nazimisdadiger, als oma een meeloper. Haar moeder groeide op met het loodzware zwijgen van de naoorlogse tijd. Dat is dus haar familie. Dat zijn haar wortels, die zij als geadopteerd kind altijd gezocht heeft. En zij, wie is zij dan?

*

Alles wat mijn leven tot nu toe gevormd heeft, trek ik nu in twijfel: de hechte relatie met mijn beide adoptiebroers, mijn vriendschappen in Israël, mijn huwelijk, mijn twee zoons. Was mijn hele leven een leugen? Ik heb het gevoel dat ik onder een valse naam geleefd heb, dat ik iedereen bedrogen heb.

Terwijl ik de enige ben die bedrogen is. Om mijn verleden. Om mijn kindertijd. Om mijn identiteit.

Ik weet niet meer bij wie ik hoor. Bij mijn adoptiefamilie of

Een originele afdruk van de Schindlerlijst, gevonden in 1999 op de zolder van een huis in Hildesheim, voor een foto van Oskar Schindler (midden)

bij de familie Göth? Ik heb het niet voor het kiezen: ik ben een Göth.

Toen ik op mijn zevende, nadat ik geadopteerd was, afstand deed van de naam Göth, leek dat simpel. Er werd een document opgesteld. Mijn adoptieouders vroegen of ik het oké vond dat ik een andere naam kreeg. Ik zei ja. Naar mijn biologische moeder waagde ik daarna niet meer te vragen. Ik wilde eindelijk een normale familie.

Bij mijn onderzoek naar Amon Göth stuit ik op internet op een bericht over een uitzending op het culturele kanaal Arte. Een Amerikaanse filmmaker heeft de ontmoeting gedocumenteerd van mijn moeder met Helen Rosenzweig, voormalig concentratiekampgevangene en dienstmeisje in de villa van mijn opa. Toevallig zal de film de volgende avond al voor het eerst op de Duitse tv te zien zijn.

Eerst het boek, dan deze film... het is allemaal te veel, het gaat te snel.

Met mijn man zit ik 's avonds voor de tv. Meteen aan het begin komt mijn moeder in beeld. Ik buig naar voren, wil haar goed zien: hoe ziet ze eruit, hoe beweegt ze, hoe praat ze? Lijk ik op haar? Ze heeft haar haar nu koperblond geverfd, ziet er afgetoofd uit. Ik vind de manier waarop ze zich uitdrukt wel prettig. Als kind was zij voor mij gewoon mijn moeder. Kinderen registreren niet of iemand eenvoudig is of juist meer ontwikkeld. Nu valt me op dat mijn moeder een intelligente vrouw is, ze zegt interessante dingen.

In de documentaire wordt ook een sleutelscène uit *Schindler's List* getoond. Hierin legt de vrouwelijke Joodse bouwopzichter aan de versbenoemde commandant Amon Göth uit dat de kampbarakken niet goed gepland zijn, waarop Amon Göth, gespeeld door Ralph Fiennes, de vrouw gewoon laat dood-

schieten. Ze zegt nog: ‘Meneer de commandant, ik doe toch alleen maar mijn best om mijn werk goed te doen.’ Waarop Fiennes als Göth antwoordt: ‘Ik ook.’

Ik herinner me de film nu weer beter. De scène was schokkend, want hij toont zo duidelijk wat je je haast niet kunt voorstellen: dat er geen grenzen en geen normen zijn in het kamp, verstand en menselijkheid zijn afgeschaft.

Wat moet ik, met mijn donkere huid, met vrienden in de hele wereld, in hemelsnaam met deze opa? Was hij degene die mijn familie vernietigde? Viel zijn schaduw eerst op mijn moeder en ten slotte op mij? Is het mogelijk dat een dode nog steeds macht uitoefent op de levenden? Hebben de depressies waar ik al zo lang aan lijd, ook te maken met mijn afkomst? Dat ik vijf jaar in Israël geleefd en gestudeerd heb... was dat toeval of mijn bestemming? Moet ik nu anders met mijn Joodse vrienden praten, nu ik weet dat mijn grootvader hun familieleden heeft vermoord?

Ik droom dat ik in een donker meer zwem, het water is zo taai als teer. Plotseling duiken naast mij lijken op. Graatmagere gestalten, skeletten haast, waarvan al het menselijke ontgenomen is.

Waarom heeft mijn moeder het niet nodig gevonden om me over mijn afkomst in te lichten? Waarom vertelt ze aan anderen dingen die ook ik beslist had moeten weten? Ze heeft me nooit de waarheid verteld. Maar ik heb de waarheid nodig. Ik moet aan Theodor W. Adorno's beroemde uitspraak denken: ‘Er is geen juist leven in het verkeerde.’ De zin was destijds anders bedoeld, maar lijkt nu helemaal op mijn leven te slaan.

Onze relatie was moeizaam, onze ontmoetingen waren schaars, maar desondanks is ze mijn moeder. In het boek over

Monika Göth wordt ook het jaar 1970 genoemd, het jaar waarin ik geboren ben. Aan mij wijdt mijn moeder geen enkel woord. Ze zwijgt me dood.

Telkens weer kijk ik naar de foto in het boek waarop ze eruitziet zoals ik me herinner uit mijn kindertijd. Diep vanbinnen gaat het ene laatje na het andere open. Mijn hele kindertijd komt boven, de gevoelens uit de tijd in het kindertehuis, wanhoop en eenzaamheid.

Ik voel me weer hulpeloos als een klein teleurgesteld kind en ben niet in staat mijn leven op orde te krijgen.

Ik wil slapen, alleen maar slapen, vaak blijf ik tot in de middag in bed. Het is me allemaal te veel: opstaan, praten. Zelfs tandenpoetsen is een hele opgave. Het antwoordapparaat staat aan, ik krijg het niet voor elkaar om iemand terug te bellen. Ik spreek niet meer af met vrienden, sla uitnodigingen af. Waarover kan ik nou kletsen, lachen? Mijn gezin neem ik nog slechts waar als door een dikke glazen ruit: hoe moet ik het uitleggen? Ik begrijp immers zelf niet wat me overkomt.

Ik kan het ineens niet meer verdragen als iemand in mijn buurt bier drinkt. Als ik bier zelfs maar ruik moet ik al overgeven. De geur herinnert me aan de eerste man van mijn moeder. Hij was meestal dronken en dan sloeg hij mijn moeder.

In de twee weken die volgen kom ik het huis amper uit. Af en toe lukt het me om in plaats van een joggingbroek een spijkerbroek aan te trekken, maar het volgende moment word ik weer overvallen door de vermoeidheid en vraag ik me af: waarom heb ik gedoucht en me aangekleed, ik ga immers toch het huis niet uit?

Mijn man zorgt zo goed mogelijk voor de kinderen, doet in het weekend de wekelijkse boodschappen, vult de vriezer, kookt alvast vooruit. Ik wil mijn zoons 's middags niet gewoon

voor de tv zetten, dan voel ik me helemaal een ontaarde moeder. In plaats daarvan bestel ik op internet een setje legosteentjes, daarmee zijn mijn kinderen een paar uurtjes bezig en dan kan ik uitrusten.

Dan probeer ik weer de deur uit te gaan, weer voor mijn kinderen te zorgen. Maar de simpelste dingen krijg ik niet voor elkaar. In het winkelcentrum word ik nerveus van al die mensen om me heen. Ik sta vertwijfeld voor het schap vol koffiesoorten. Maar moest ik eigenlijk niet dringend naar het postkantoor? Ik ga naar het postkantoor, maar de rij is te lang, ik haast me terug naar de supermarkt, naar het schap met koffie. Eigenlijk wilde ik ook melk en brood halen. Maar het avondeten is veel belangrijker, waar kan ik nu nog snel iets kopen voor het eten? Het wordt al laat, ik moet al bijna mijn kinderen van school halen, de druk neemt toe. Mijn hoofd is mijn gevangenis. Weer niks voor elkaar gekregen.

Ik heb zelf geen echte moeder gehad en wilde mijn kinderen geven wat ik gemist heb. Maar nu laat ik ze alleen. Ik maak boterhammen klaar, warm een diepvriesmaaltijd op. Simpele, praktische dingen. Meer niet. Mijn oudste zoon Claudius zoekt mijn nabijheid. Hij nestelt zich 's avonds tegen me aan en praat op me in. Hij praat snel, zonder punten en komma's, zodat er vooral geen pauze ontstaat waarin ik me zou kunnen afwenden. Ik probeer me op hem te concentreren, maar het lukt niet. Ik knik af en toe zodat hij denkt dat ik luister. Het liefst zou ik gewoon de deken over mijn hoofd trekken.

Waarom heb ik niet ontdekt dat ik de kleindochter van een of andere komiek ben?

*

Wie met Joseph Goebbels, Heinrich Himmler, Herman Göring of ene Amon Göth verwant is, kan er niet onderuit om zich in zijn familiegeschiedenis te verdiepen. Maar hoe zit dat met al die anderen, de vele naamloze meelopers en mededaders?

Sociaal psycholoog Harald Welzer kwam in zijn onderzoek *Opa war kein Nazi* tot de conclusie dat de generatie van de kleinkinderen, de mensen die nu dertig tot vijftig zijn, de historische feiten van de Holocaust meestal kennen en de nazi-ideologie meer afkeuren dan de generatie ervoor. Maar er wordt alleen scherp gekeken naar de politiek, niet naar het privéleven: juist de kleinkinderen vergoelijken de rol van hun voorouders, twee derde van de ondervraagden beschouwen hen zelfs als helden van het verzet of slachtoffers van het nazi-regime.

Wat hun eigen opa in werkelijkheid gedaan heeft, weten velen niet. De Holocaust is voor hen iets waarover je op school leert, geritualiseerde slachtofferverhalen op het witte doek en op tv, maar niet het verhaal van hun eigen familie, niet hun eigen geschiedenis. Zoveel onschuldige opa's, zoveel verdrongen familiegeschiedenissen. En als de laatste tijdgenoten er binnenkort niet meer zullen zijn, zal het voor de kleinkinderen definitief te laat zijn om kritische vragen te stellen.

*

Als kind keek ik in de spiegel en zag ik meteen dat ik anders was. Hoe donker mijn huid was en hoe mijn haar kroeste. In mijn omgeving waren alleen maar kleine blonde mensen: mijn adoptieouders en -broers. Ik was echter lang, had dunne benen en zwart haar. In die tijd, in de jaren zeventig, was ik het enige zwarte meisje in Waldtrudering, de rustige, groene wijk

in München waar ik met mijn adoptieouders woonde. In de klas zongen ze ‘Tien kleine negertjes’. Ik hoopte dat niemand zich naar mij omdraaide. Dat niemand zag dat ik er niet echt bij hoorde.

Na de dag in de bibliotheek kijk ik opnieuw in de spiegel, dit keer zoek ik naar gelijkenissen. Ik gruwel ervan dat ik erbij hoor, bij de Göths: de lijnen tussen neus en mond zijn dezelfde als bij mijn moeder en mijn opa. Even denk ik: ik moet die rimpels laten wegspreken, weglassen, wegsnijden!

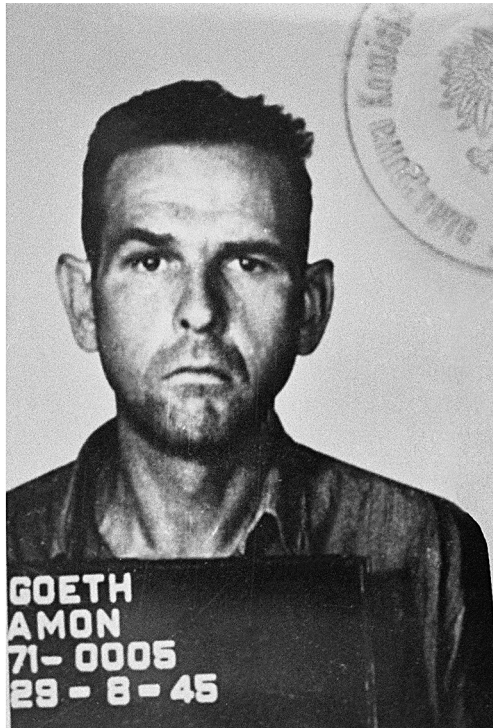
Ik ben lang, net als mijn moeder, net als mijn opa. Toen Amon Göth na de oorlog werd opgehangen, moest de beul het koord tweemaal inkorten; hij had Göths lengte onderschat.

Er is een historisch filmfragment waarop te zien is hoe mijn grootvader terechtgesteld wordt. Het moest gedocumenteerd worden dat hij ook echt dood was. Pas bij de derde poging hangt hij eindelijk met een gebroken nek aan het koord. Als ik de scène zie weet ik niet of ik moet lachen of huilen.

Mijn opa was een psychopaat, een sadist. Hij belichaamt alles wat ik afwijs: wat voor een mens moet dat zijn, dat hij het leuk vindt om andere mensen op de vindingrijkste manieren te martelen en te doden? Ik vind bij mijn onderzoek geen verklaring waarom hij zo werd. Als kind leek hij nog heel normaal.

En hoe zit dat met het bloed: wat heb ik van hem geërfd? Komt zijn woede in mij en mijn kinderen naar boven? In het boek over mijn moeder staat dat ze psychiatrisch behandeld werd. En dat mijn oma kleine roze tabletten met de naam ‘Omca’ in het medicijnkastje bewaarde. Ik ontdek dat dat psychofarmaca zijn, die bij depressies, angststoornissen en waanbeelden gegeven worden.

Ik vertrouw mezelf niet meer: word ik ook gek? Ben ik al krankzinnig? ’s Nachts word ik geteisterd door verschrikkelijke

Amon Göth in 1945 na zijn arrestatie door de Amerikanen